

Magasinet

By, marsk og geest 15

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Byhistoriske Arkiv & Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2003

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Erik Bjerre Fisker, Lars Hammer,
Karen Margrethe Melbye,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2003 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-36-8
ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden, se s. 40.

Illustrationer på bagsiden, se s. 12, 20 og 29.

Indhold

Jakob Kieffer-Olsen	
Mindeord over Lis Andersen	5
Jens Chr. Moesgaard	
Danelund-skatten	7
<i>The Danelund coin hoard</i>	16
Sandra B. Pedersen	
Ribe og Ærkebisperstriden	17
<i>Ribe and the Archbishop strife</i>	25
Peter Zeeberg	
Hans Svaning og hans latinske Danmarkshistorie	26
<i>Hans Svaning and his latin History of Denmark</i>	37
Søren Mulvad	
Den rige Madam Rahr i Ribe	38
<i>Die reiche Madam Rahr in Ribe</i>	62
Ribe Museumslaug	64

- North, Jeffrey J.: *English Hammered Coinage*. Bind 1, 3. udg. London 1994.
- Posselt, Gert: Nogle danske mønter med gejstlige fremstillinger før ca. 1150. *Hikuin* 11, 1985 s. 207-14.
- Skaare, Kolbjørn: *Coins and Coinage in Viking Age Norway*. Oslo 1976.
- Skaare, Kolbjørn: *Norges mynthistorie*. Oslo 1995.
- Stenersen, L. B.: *Myntfundet fra Græslid i Thydalen*. Oslo 1881.
- Wiechmann, Ralf: *Edelmetallsdepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*. Neumünster 1996.
- Williams, Gareth: A hoard of 'Expanding Cross' Pennies From Appledore: Preliminary Report. *Numismatic Circular* 106-4, London 1998 s. 152-53.

Summary

In October 2002 a hoard of 72 coins concealed in the 1080s was found at Danelund near Ribe in south-western Jutland. A small-scale excavation revealed remains of a late Iron Age settlement (c. 400-800), but apart from the hoard, no traces of medieval life were discovered.

63 coins are imitations of the English Expanding Cross type, struck c. 1050-53. The style is poor, the inscriptions are meaningless and the weight and silver alloy is well below those of the genuine English coins. These coins probably form a hitherto unknown Ribe issue. Coins attributed to Ribe exist from earlier in the 11th century as well as from the 12th century. These coins thus partly fill in a gap in the series of Ribe issues. We know that Canute the Holy (1080-86) struck debased coins elsewhere in Jutland (Randers, Viborg, Ålborg) in order to pay for a planned attack on England in 1085. The low weight and alloy of the Danelund coins indicate that they belong to these debased issues. The fleet never left Denmark, and the Jutes revolted against the heavy taxation of the king, who was killed in Odense 1086. The burial of the hoard may be linked to these events.

Of the remaining 9 coins, seven are Danish coins of the kings Sven Estridsen (1047-74), Harald Hen (1074-80) and Canute the Holy. One

of these coins has a runic inscription. One coin is Norwegian and one is German. This homogeneous composition is typical for the late 11th century. Formerly, foreign and old coins circulated massively alongside with local and new ones, but by the middle of the century, the Danish king succeeded in excluding most old and foreign coins, thus enforcing the royal monopoly of coinage.

Jens Christian Moesgaard, museumsinspektør
Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K

Ribe og ærkebisperiden

Af Sandra Brinch Pedersen

Den omfattende konflikt mellem den danske konge og kirken, som er blevet kendt som Den Store Ærkebisperid, udspillede sig i årene fra 1254 til 1274 mellem Christoffer I og Danmarks ærkebisp, Jakob Erlandsen, og deres respektive tilhængere. Artiklen beskriver stridens forløb og Ribes særlige rolle heri, som især er personificeret i byens centrale skikkelse, den politiske manipulator bisp Esger.

I Ribe Domkirke hænger en mindetavle (eller epitafium) fra 1576 over den danske konge Christoffer I. Billedet forestiller Christoffer knælende i bøn, hvilket umiddelbart danner kontrast til hans omfattende konflikt med kirken – den såkaldte ærkebisperid, som fandt sted i årene fra 1254 til 1274, mellem Christoffer I og Danmarks ærkebisp, Jakob Erlandsen, og deres respektive tilhængere (se tidslinien fig. 1). Når striden er særlig interessant i forbindelse med Ribe, er det blandt andet i kraft af Christoffers tilknytning til byen og i kraft af Ribes daværende bisp, Esger, og dennes særlige forhold til kongemagten.

Da Jakob Erlandsen i 1254 blev indsat i den magtfulde position som Danmarks ærkebisp i Lund, var det i en politisk ustabil situation. Christoffer I havde på det tidspunkt været konge i to år, idet han i 1252 efterfulgte sin broder Abel, som blot to år tidligere havde dræbt den daværende konge, Abels og Christoffers fælles broder, Erik Plovpenning. Christoffers overtagelse af tronen var ikke problemfri, idet Abel efterlod sig flere sønner, som ikke nåede at blive kronede som medkonger i Abels korte regeringsperiode, og som derfor tilsidesattes i forhold til tronfølgen. Desuden stredes efterkommerne af henholdsvis Abel og Christoffer og deres respektive allierede om forleningen af Sønderjylland, hvilket medførte et langvarigt modsætningsforhold og tilbagevendende væbnede konflikter mellem de to slægtslinier¹.

Det var altså i en højspændt atmosfære, at Jakob Erlandsen blev valgt til ærkebisp. Dette skete *per compromissum*, hvilket indebar, at tre valgmænd fik fuldmagt til at vælge den nye ærkebisp på

kapitlets vegne². Man valgte Erlandsen, men da han i forvejen var bisp i Roskilde, måtte pavens samtykke indhentes. Imidlertid herskede der allerede på dette tidspunkt et modsætningsforhold mellem Christoffer og Erlandsen, idet sidstnævnte i sin tid som Roskildebisp på grund af tidligere uenigheder havde lukket København for Christoffer, der var på flugt fra "en holstensk æventyrer"³. Men da det var paven, der bestemte, hvem der skulle besætte ærkebispesædet, kunne Christoffer intet gøre rent formelt.

Pave Innocens IV's godkendelse af en for kongemagten meget uønsket mand kunne blandt andet være motiveret af hans bekendtskab med kandidaten og dennes kvalifikationer: Erlandsen havde opholdt sig længe ved pavehoffet og opnåede endda at blive æreskapellan. Desuden var den største trussel mod pavestolen, nemlig den tyske kejser Frederik II, død i 1250, hvorfor paven ikke havde brug for udelt støtte fra den danske konge. Altså havde Innocens IV gennem valget af Erlandsen mulighed for at bevare en stærk pavetro gejstlighed i Danmark og derudover at sende den ikke længere så politisk anvendelige danske kongemagt et signal om ikke at blande sig i kirkens anliggender. Lundekapitlet kunne for sin sag være motiveret til at indstille Erlandsen som ærkebisp på grund af hans uhyre rigdom, og muligvis fordi han tilhørte den meget indflydelsesrige Hvide-slægt – der var bare det problem for Christoffer, at Hvide-slægten i konflikten mellem Abel og Erik Plovpenning havde stået på Abels side. Under alle omstændigheder holdt Erlandsen sit indtog i Lund som ærkebisp først i april 1254.

Tidslinie	
1250	Abel bliver konge efter brodermordet på Erik Plovpenning. Den tyske kejser, Frederik II, afgår ved døden
1252	Christoffer I bliver konge efter Abels død under et togt i Frisland
1253	Sønderjylland forlenes til Valdemar Abelsen
1254	Jakob Erlandsen indsættes som ærkebisp
1256	Vejlekonstitutionen vedtages
1257	Christoffer I geninddrager Sønderjylland efter Valdemar Abelsens død
1258	Jakob Erlandsen nægter at krone Erik Glipping til medkonge
feb. 1259	Christoffer I lader Jakob Erlandsen fængsle, men det bebudede interdikt overholdes ikke. Fyrst Jaromar af Rygen og Erik Abelsen invaderer Sjælland
maj 1259	Christoffer I dør i Ribe og begravnes i domkirken. Margrethe Sambiria genopretter det sønderjyske hertugdømme under Erik Abelsen
aug. 1259	Jakob Erlandsen løslades på foranledning af pave Alexander IV. Erik Glipping krones af (vistnok) bisp Esger af Ribe
1260	Abels enke, Mechtilde, indgår ægteskab med Birger Jarl af Sverige på Jakob Erlandsens opfordring
1262	En pavelig udsending ankommer til Danmark og afgør striden mellem Jakob Erlandsen og kongehuset til fordel for sidstnævnte
1264	Pave Urban IV beordrer Jakob Erlandsen til at nedlægge sit embede og begive sig til Rom. Urban IV dør og efterfølges af Clemens IV
1266	Kardinal Guido beordrer Jakob Erlandsen og hans tilhængere genindsat, men ordren efterkommes ikke, hvorefter Margrethe Sambiria og Erik Glipping bandlyses, og riget rammes af interdikt
1267	Paven stadfæster dommen om Jakob Erlandsens genindsættelse
1268	Bispen af Winchester påbegynder sin visitatsrejse i det formelt interdikttramte Danmark. Clemens IV dør, hvorefter pavestolen står tom i tre år
1271	Pave Gregor X indsættes. Kardinal Guido afgår ved døden
feb. 1274	Jakob Erlandsen dør under sin hjemrejse på Rygen. Erland Erlandsen indsættes som ærkebisp. Gregor X eftergiver kardinal Guidos domme
1275	Interdiktet ophævet

Fig. 1. Tidslinien viser de vigtigste begivenheder i ærkebispesstriden.

The chronological table shows the principal events of the archbishops' strife.

Konflikten optrappes

Efter Erlandsens tiltrædelse som ærkebisp blev det hurtigt klart, at uenighederne mellem ham og kongen ikke blot vedblev at være af personlig karakter. Konflikten kom snart til at inddrage både politik og kirkeret – og i det hele taget spørgsmålet om hvor grænsen for kongemagts og kirkens forskellige myndighedsområder skulle trækkes. Blandt andet stredes Christoffer og Erlandsen om lovgrundlaget for Lund Stift, den såkaldte kirkeskrå. Ærkebisp ville reformere kirkeskråen, der var langt bagefter international kirkeret, mens kongen ville forsvare den eksisterende skrå – med sværdet om nødvendigt – eller ligefrem føre den tilbage til den originale og 80 år ældre kirkeskrå⁴. Erlandsens optagethed af reformer stammede sandsynligvis fra hans tid ved pavehoffet, hvor han desuden blev påvirket af de yderligtgående tanker, der på det tidspunkt dyrkedes dér: Kirkens ret hævdede sig over de verdslige love, og paven havde dermed overhøjhed over konger og lokale love⁵.

Disse tanker delte Christoffer selvsagt ikke, og hans mål var da også at mindske kirkens magt ved at mindske både dens delvise skattefrihed, dens retshåndhævelse på visse steder i Skåne (de såkaldt ærkebiskoppelige birker) og dens udbudsret over de krigspligtige mænd. Man må her tage i betragtning, at Christoffer var i en anstrengt finansiel situation med både inden- og udenrigspolitiske spændinger, hvorfor han så et behov for øgede indkomster og større råderet over ledingen (som populært kan beskrives som en betegnelse for middelalderens værnepligt). For at nå sit mål opildnede Christoffer ved hjælp af propaganda de skånske stormænd og bønder mod ærkebisp, og uro og lovløshed bredte sig i Lund Stift.

Som modtræk mod dette og mod kongens trusler indkaldte Erlandsen i 1256 til et kirkemøde i Vejle, hvor den såkaldte Vejlekonstitution blev vedtaget. Denne truede med interdikt over hele landet, hvis man fra kongens side foretog overgreb mod bisperne. Interdikt var en meget alvorlig straf, idet

Fig. 2. Christoffer I's epitafium, opsat i Ribe Domkirke i 1576 af historikeren Hans Svaning.

The epitaph of Christoffer I, mounted in Ribe Cathedral in 1576 by the historian Hans Svaning.

den indebar, at næsten alle kirkelige funktioner skulle ophøre. Der ville altså ikke blive afholdt messe, konfirmander ville ikke blive konfirmerede, ligesom nye præster ikke kunne indvies og folk ikke blive begravet på kristen vis⁶. Med til historien hører i øvrigt, at Christoffer, formentlig for at spænde ben for sin ærkebisp, indkaldte til rigsmøde på samme dag i Nyborg. Dermed var Danmarks bisper indkaldt to steder, idet de som en del af kongens leiding jo også havde mødepligt hos ham. Derfor måtte bisperne, der i øvrigt ikke alle støttede Erlandsen, komme for sent til rigsmødet og kritiseres for det af Christoffer: *Tarde venire subulci* – ”sent kom stuedriverne”⁷!

Åben fejde

Christoffers reaktion på Vejlekonstitutionen var skarp, idet han blandt andet fratog Lundekirken alle privilegier. Til gengæld nærmede Erlandsen sig nogle af kronens fjender, blandt andre de holstenske grever (Abels sønner) og fyrst Jaromar af Rygen⁸, og desuden nægtede han i 1258 at krone

Christoffers søn, den senere Erik Glipping, til medkonge. Herudover tillod han sig at skrive til det pavelige hof for at anbefale Abels sønner til tronen, hvilket måtte betragtes som landsforræderi⁹. Den højspændte politiske situation resulterede i, at Christoffer ved en mellemmand i februar 1259 lod Erlandsen fængsle, foruden at ærkebispens ejendom blev plyndret. Det bebudede interdikt ved overfald på en gejstlig overholdtes dog kun i Lund og Roskilde stifter, hvor bispen i sidstnævnte var Erlandsens nevø Peder Bang, men Christoffer tvang disse stifter til at genåbne deres kirker. Også bisp Regner af Odense var som Abelianer modstander af Christoffer, men det lykkedes heller ikke ham at gennemføre interdikt i sit stift. Peder Bang måtte flygte til Rygen, som var den fjerneste del af hans stift, hvor han gik i ledtog med fyrst Jaromar og Erik Abelsen, som herefter invaderede Sjælland¹⁰.

Midt i alle disse omstændigheder døde Christoffer pludseligt i maj 1259 under et ophold i Ribe. Dødsårsagen hævdedes i blandt andet Sorø-årbogen at være forgiftning, men efter al sandsynlighed var Christoffers død naturlig og giftrygerne et udslag af kongelig propaganda¹¹. Heller ikke i Ribe overholdtes interdiktet, idet den bandlyste konge fik sine sakramenter i form af syndsforladelse og den sidste olie, og han blev tilmed begravet inde i selve domkirken. På trods af invasionen på Sjælland beholdt Christoffers enke, Margrethe Sambiria (også kaldet Sprænghest), og den 10-årige Erik Glipping regeringsmagten ved hjælp af rigets stormænd, der udnyttede situationen til at afpresse indrømmelser af Margrethe. Hun måtte desuden genoprette det sønderjyske hertugdømme under Erik Abelsen for at få fred med Abels slægtslinie, hvormed hun dog fik forbundet mellem Holsten og Rygen brudt op.

Pavelig indblanding

Efter Christoffers død indbragtes striden direkte for paven, som sørgede for, at Erlandsen blev løsladt i august 1259. Han fik dog ikke sit frarøvede gods tilbage og lagde følgelig ud med at bandlyse blandt andre den døde Christoffer (!) og Erik Glipping, der havde ladet sig krone af (vistnok) bisp Esger af Ribe¹². Kroningen af Erik Glipping var i øvrigt en regulær tilsidesættelse af Erlandsen,

Christophorus I. Rex Daniæ etc.

87

Fig. 3. Christoffer I af Danmark. Det kongelige Bibliotek, Müllers Pinakotek, bd. 1, pl. 36, IIa - 4to.

Christoffer I. von Dänemark.

idet han som ærkebisp havde en hævdvunden ret til at udføre kroningen. Derudover overtalte Erlandsen Abels enke, Mechtilde, til at bryde et aflagt kyskhedsløfte og indgå ægteskab med en af Christofferliniens værste fjender, Birger Jarl af Sverige.

I 1262 ankom en pavelig udsending til Danmark for at undersøge sagen. Han afgjorde den til fordel for kongehuset, og i 1264 lykkedes det Margrethe at få pave Urban IV helt over på sin side: Han beordrede Erlandsen til at nedlægge sit embede og begive sig til Rom, selvom ærkebispens sag endnu ikke var gennemprøvet¹³. Imidlertid døde Urban IV, og hans efterfølger, Clemens IV, sendte en særlig befuldmægtiget, en kardinal ved navn Guido, af sted til Danmark med instrukser om at få Erlandsen og tre andre landflygtige gejstlige genindsat i deres embeder. Men Margrethe og Erik Glipping efterkom ikke ordren, hvorfor kardinal Guido bandlyste de kongelige og beordrede interdikt over hele riget. Denne gang var det kun i Slesvig og Ribe stifter, at interdiktet blev overholdt, og det på trods af, at dommen om Erlandsens genindsættelse blev stadfæstet af paven i 1267. At paven

var mere optaget af politiske realiteter end af kirkeret ses dog af, at han i 1268 lod bispfen af Winchester tage på visitatsrejse, hvor han altså tilså sognepræster i det formelt interdikttramte Danmark¹⁴.

I 1268 døde Clemens IV, og desværre for Erlandsen gik der mere end tre år før pavestolen igen blev besat, denne gang af Gregor X. Samme år afgik kardinal Guido ved døden, hvorefter Erlandsen gav op og fik lov at vende hjem til Lund Stift på betingelse af, at han opgav kravet om erstatning. Ved skæbnens ironi døde han under sin hjemrejse d. 18. februar 1274 på Rygen. Hans kongetro broder, Erland, blev udpeget som hans efterfølger, og Gregor X eftergav herefter samtlige Guidos domme uden eftervirkninger. I 1275 ophævedes også interdiktet¹⁵.

I 1972, knap 700 år efter Erlandsens død, udgravede man i Lund resterne af den middelalderlige franciskanerkirke. Her fandt man i en grav skelettet af en mand, hvis knogler var afkogte og stuvet meget tæt sammen i et lille skrin – en normal fremgangsmåde af hensyn til transporten, når fornemme personer døde langt hjemmefra. Kraniet var skudt gennem højre tinding af en armbrøstpil og manden, som flere historikere opfatter som Jakob Erlandsen, var altså myrdet. At manden dog næppe var Danmarks ærkebisp argumenterer Skyum-Nielsen for – blandt andet påpeger han, at skelettet hverken havde bispering eller segl med i graven, hvilket ellers var praksis. Desuden var afstanden til Rygen ikke stor nok til, at en afkogning af liget ville være sandsynlig, ligesom der ikke var megen mening i at dræbe Erlandsen: Han var en politisk død mand, som i tilfælde af mord blot ville blive gjort til martyr og dermed til skade snarere end til gavn for sine fjender¹⁶.

Ribes stilling i striden

Ribe er ikke blot særlig interessant i forbindelse med ærkebispstriden på grund af Christoffer I's tilknytning til byen, men også fordi Ribe Stift som beskrevet valgte ikke at følge Erlandsens påbud om interdikt fra 1259, men alligevel overholdt kardinal Guidos langvarige interdikt fra 1266 som det eneste stift ud over Slesvig. Beslutningen om at overholde de pålagte interdikter eller ej lå i al væsentlighed hos bispfen, som var stiftets centrale

person, og som kunne have endog meget udstrakte magtbeføjelser. Således kan datidens bispedømmer sidestilles med små monarkier, selvom bispfen dog blev bistået af sit kapitel i styringen af stiftet¹⁷.

I Ribe regerede bisp Esger, som ved sin tiltrædelse i juni 1246 var en veluddannet mand med en magistergrad og en adelig baggrund. Han havde før sin indsættelse opholdt sig hos bispfen i Århus og derefter fungeret en periode som kannik ved domkapitlet i Ribe¹⁸. Man må gå ud fra, at Esger enten tilkøbte sig sit bispeembede eller i hvert fald takkede kapitlet for dets valg af ham, eftersom han umiddelbart efter sin indsættelse begunstigede samme kapitel med den permanente ordning, at ét års indtægter af alle ledige sognekald skulle gå til kapitlet på betingelse af, at det ansatte to vikarer til at afholde de nødvendige, betalte messer¹⁹.

Forholdet mellem Esger og den daværende konge, Erik Plovpenning, må karakteriseres som godt, idet førstnævnte som den eneste højere gejstlige var på kongens side i dennes krig mod Abel, der på det tidspunkt var hertug af Sønderjylland. Esger tilbragte endda en tid som fange hos Abel efter at denne i 1247 allierede sig med de hollandske grever og erobrede Ribe. At bispfen havde holdt på den rigtige hest, viste sig imidlertid allerede få dage senere, da Erik Plovpenning tilbageerobrede byen. Året efter fik Esger sin belønning af kongen i form af råderetten over Hviding Herreds ledingsskib²⁰.

Bisp Esger havde således sans for det politiske liv og for at stå på god fod med kongemagten, hvilket skulle vise sig i endnu højere grad, da Abel i 1250 blev konge. Fra starten af Abels regeringsperiode var Esger en central person i kongens cancelli, hvor hans segl blandt andet blev vedhængt vigtige breve fra kongen²¹. Det gode forhold til kongemagten fortsatte under Christoffer I, der umiddelbart efter sin tronovertagelse opholdt sig en længere periode i Ribe²². Dog lod Christoffer vistnok Esger fængsle straks efter, at Jakob Erlandsen var taget til fange i 1259, men måske var dette kun for et syns skyld og for at give Esger et påskud til at forlade ærkebispens parti. Ribebispen havde nemlig på Erlandsens befaling deltaget i kirkemødet i Vejle 1256 og også billiget Vejlekonstitutionen. Under alle omstændigheder havde Esger skiftet mening inden d. 6. marts 1259, hvor

hans segl blev vedhængt et brev fra Christoffer til Roskildebispfen Peder Bang med krav om genåbning af stiftets interdikttramte kirker samt en appel af Vejlekonstitutionen til paven²³.

At Esger på dette tidspunkt var på kongens side i ærkebispstriden, blev endnu mere tydeligt i forbindelse med den bandlyste Christoffers begravelse inde i selve Ribe Domkirke. Præsterne undskyldte deres brud på interdiktet med den kanoniske ret, som tillod en angrende bandlyst at blive løst af sit band af enhver præsteviet – også af præster, som selv var bandlyste. Dog var det fuldstændig udelukket at begrave en lægmand inde i selve kirken, så under alle omstændigheder var det en negligering af interdiktet – husk i øvrigt også på, at Erlandsen havde fornyet bandet af Christoffer efter dennes død. Bisp Esger demonstrerede desuden sin støtte til kongemagten ved sandsynligvis at være den, der satte kronen på Erik Glippings hoved juledag 1259. I hvert fald modtog hans kirke fem dage senere alle Margrethe Sambrias besiddelser i Hvam nord for Viborg, ligesom hun i sønnens navn indstiftede rige messer i Ribe Domkirke til sin afdøde mands ære²⁴.

Bisp Esger og Ribes domkapitel

Bisp Esgers tilstedeværelse ved kroningen af Erik Glipping betød bandlysning fra ærkebispens side. Bandlysningen skulle egentlig medføre en suspension af Esger fra bispeembedet, og stiftets gejstlighed måtte følgelig ikke stå i nogen forbindelse med ham. Det var der nu ikke nogen af parterne, der rettede sig efter – tværtimod appellerede domkapitlet d. 13. maj 1261 Erlandsens dom over deres bisp til pavestolen. Dog var ikke alle gejstlige ved domkapitlet i Ribe Erlandsens svorne fjender, hvilket kannikken Ro var et eksempel på. Ro havde som den eneste jyske gejstlige fulgt Erlandsen i dennes eksil, eftersom kannikken i lighed med ærkebispens andre åbenlyse tilhængere var blevet fordrevet fra sit embede og frarøvet gods og rettigheder²⁵. Som føromtalt blev Erik Glipping derfor i kardinal Guidos dom fra september 1266 dømt til at genindsætte Ro og de andre landflygtige i deres embeder, men da dommen som bekendt ikke havde nogen effekt, måtte den gentages året efter med yderligere krav om skadeserstatning²⁶.

Det resterende domkapitel var som nævnt loyalt over for Esger, men man kan få den tanke, at han havde købt kapitlets overbevisning eller i hvert fald ladet penge besegle kannikkernes støtte. Det baserer jeg på udstedelsen af to såkaldte frihedsbreve fra januar 1261 – altså fire måneder før kapitlets appel til paven. I disse breve fritog Esger kapitlet for at betale biskopsgave af deres ejendomme, hvilket vil sige den tredjedel af tienden som gik til bispem og altså til Esger selv, ligesom de blev fritaget for at betale bøder til bispem for helligbrøde²⁷. Under alle omstændigheder må Ribebispem og hans domkapitel karakteriseres som værende åbenlyst kongetro i denne periode.

Bisp Esger og Guidos interdikt

Også i forbindelse med sagen om kardinal Guido var Esger en af kongehusets ubetingede støtter, og han fungerede bl.a. som sendebud og mellemlid til kardinalen²⁸. Derfor er det så meget mere overraskende, at Ribe som det eneste stift udover Slesvig valgte at følge Guidos interdikt fra 1266. Slesvigs overholdelse af interdiktet var sandsynligvis politisk motiveret, idet den nyvalgte bisp Bonde valgte at tage hensyn til hertug Erik Abelsen, som jo traditionelt stod i et modsætningsforhold til kongehuset og følgelig var på Erlandsens side i kirkestriden²⁹. At Esger ikke frygtede en konflikt med Sønderjyllands hertug understreges imidlertid af, at hertugen så vidt vides var den eneste person, som Esger havde haft en egentlig konflikt med. Denne må have fundet sted i tiden op til 1265, hvor Esgers slot i Møgeltønder blev nedbrudt af hertugens mænd, idet et forlig mellem de to er dateret september samme år³⁰. Hermed sagt at Esger på grund af det spændte forhold mellem ham og Erik Abelsen næppe ville vælge at overholde interdiktet som en følge af fælles interesser med naboen.

Men hvorfor gjorde han det så? Skyum-Nielsen har kort nævnt en forklaring, som jeg ud fra ovenstående må tilslutte mig: Esger var uundværlig for kongemagten, og derfor var det vigtigt at holde ham fri fra apostolske domme³¹. Bisp Esger var som førnævnt veluddannet, og da han i kraft af interdiktets overholdelse slap for at blive bandlyst, kunne kongemagten benytte ham frit i forhold til kardinal Guido og pavehoffet. Det stemmer fint

overens med Esgers forhistorie som en politisk klog og pragmatisk mand, der var villig til at samarbejde med tidens skiftende magthavere. Da Esger ifølge Rydårbogen døde i 1273³², nåede han ikke at se interdiktet ophævet. Selvom hans død må have været et tab for stiftet, antyder kannikkernes skudsmål af ham efter hans død, at han har været en noget selvrådige person. Det stemmer fint overens med, at Ribes næste bisp, Tyge, måtte acceptere en forpligtelse, der gik ud på at dele magten med kapitlet, for at blive valgt. Tyge måtte i øvrigt købes til bispstolen i dyre domme af paven på grund af Jakob Erlandsens død kort forinden: uden ærkebisp måtte landets nye bisper indvies direkte af paven, og det var på ingen måde gratis³³.

Ærkebispesridens fysiske konsekvenser for Ribe Domkirke

Ribe Stifts kongetro stilling i ærkebispesriden fik helt konkrete følger for Ribe Domkirke i form af Christoffer I's grav og vistnok det enestående trekantrelief over kirkens såkaldte Kathoveddør. Disse fysiske manifestationer af Ribes stilling i konflikten vidner om Christoffer og hans nærmeste families særlige tilknytning til Ribe og til bisp Esger. Tilknytningen forstærkes i øvrigt i kraft af Margrethe Sambirias førømtalte indstiftelser af messer, som afholdtes i 'Dronning Margrethes kapel' i Ribe Domkirke. Da kapellet imidlertid kun optræder i skriftlige kilder – sidste gang i kirkens 'regnskabsbog' *Ribe Oldemoder* o. 1440³⁴ – vil det ikke blive behandlet nærmere her.

Christoffer I's grav

Af de to monumenter i Ribe Domkirke, som kan henføres til Christoffer I, er kongens grav det sikreste vidnesbyrd om hans forbindelse til byen, eftersom den i modsætning til trekantrelieffet også optræder i skriftlige kilder. Graven omtales tidligst i domkirkens yngre annversariebog, som blev påbegyndt o. 1400, men som kun er overleveret fragmentarisk gennem Ribehistorikeren Peder Terpagers *Ripa Cimbrica* fra 1736. Herigennem meddeler den, at Christoffers grav befandt sig midt i koret³⁵. Gravens placering understøttes af de arkæologiske kilder, selvom det skal understreges, at betingelserne for udgravninger ikke har været

Fig. 4. Sandstenssarkofagen, som efter al sandsynlighed har rummet Christoffer I's lig. Foto: ASR.

The sandstone sarcophagus which in all probability has contained the corpse of Christoffer I.

optimale i Ribe Domkirkes kor, eftersom stedet gentagne gange har været forstyrret i forbindelse med for eksempel nye gravlægninger eller omlægning af gulvet. I 1901 førte en udgravning af koret til fundet af en sandstenssarkofag, som efter al sandsynlighed har rummet Christoffers jordiske rester, ligesom man optog den tilhørende gravsten, der har været smykket med en messingplade med indlagt alabast³⁶.

At Christoffer I's grav findes i Ribe Domkirke, var en direkte følge af ærkebispesriden. Således skulle kongen efter al sandsynlighed have været gravlagt i Skt. Bendts Kirke i Roskilde Stift, idet denne var hans slægts traditionelle kirke, men det vanskeliggjordes af Peder Bangs førømtalte modstand mod den bandlyste konge. Desuden var det mere fordelagtigt at begrave Christoffer i Ribe Domkirke, hvis præsteskab var kongetro, og hvor man vidste, at hans minde ville blive varetaget

fremover, og hvor kongen således også som afdød kunne få gavn af kirkens og de efterladtes forbøn. Det er her værd at nævne, at en flytning af Christoffers lig til Skt. Bendts Kirke på et senere tidspunkt (som det for eksempel skete for Erik Plovpenning) altså blev fravalgt.

Kathoveddørens trekantrelief

Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør, hvis navn i øvrigt stammer fra dørens romanske løvehoved, er Danmarks største middelalderlige stenrelief med sin knap fem kvadratmeter store figurdækkede flade. Relieffets hovedpersoner er den kronede Kristus og domkirkens værnehelgen, Jomfru Maria, hvis identiteter er sikret med indskrifter. Over dem er Guds velsignende hånd, mens der under dem befinder sig et større antal jordiske personer, hvoraf en konge med overskæg og krone holder om foden af et kors støttet af Maria. Bag kongen er en dronning, og ved siden af ham oprækker en skægløs mand med en spids hue sin arm til Kristus. Omkring dette midterfelt svæver engle med skriftbånd, og en central indskrift lyder "Civitas Hierusalem", det vil sige "Det himmelske Jerusalem".

Fig. 5. Trekantrelieffet, som er Danmarks største middelalderlige stenrelief. Foto i *Den antikvariske Samling af Erik Moltke*, ca. 1970.

The Gable Relief which is the largest medieval stone relief in Denmark.

Relieffet optræder som førnævnt ikke i de ældre skriftlige kilder (bortset fra en enkelt sætning hos Terpager), hvilket sandsynligvis hænger sammen med, at det fra 1300-tallet og frem til 1738 har været dækket af tagrummet på en processionsomgang. Dette er med til at vanskeliggøre en datering af relieffet, hvilket har medført uenigheder i forhold til blandt andet identifikation af relieffets centrale personer. Per Kristian Madsen foreslår imidlertid Christoffer I som oplagt kongefigur, mens dronningehovedet kan være Margrethe Sambiria og den skægløse mand barnekongen Erik Glipping, eller måske et sindbillede på den angrende Christoffer, der vender tilbage til kirken ved Kristi hånd³⁷. Således ses relieffet ikke blot som et stifterbillede, men også som et budskab om oprejsning af den bodfærdige konge. Baggrunden for denne tolkning er en datering af relieffet til anden halvdel af 1200-tallet foruden samme tids stærke tilskyndelse til bod – det er på dette tidspunkt, at læren om skærsilden for alvor trænger sig på. Desuden fremhæver Madsen, at Christoffer i modsætning til andre foreslåede kandidater havde en særlig betydning i Ribe i og med, at han både blev begravet og mindet der, foruden at trekantrelieffet kunne tjene som propaganda for hans slægt³⁸.

Noter

1. Helstrup 1994 s. 11ff., s. 22 og s. 30.
2. Mott 1976 s. 32.
3. Skyum-Nielsen 1963a s. 60.
4. Skyum-Nielsen 1994 s. 33f.
5. Mott 1976 s. 43.
6. Lausten 1987 s. 62f.
7. Skyum-Nielsen 1994 s. 39.
8. Rygen hørte under den danske konge fra erobringen 1169 til 1325.
9. Dehn-Nielsen 1996 s. 119, Helstrup 1994 s. 43.
10. Skyum-Nielsen 1963a s. 137 og s. 154, Skyum-Nielsen 1994 s. 42ff.
11. Olrik 1906-08 s. 13, Madsen 2000 s. 7.
12. Skyum-Nielsen 1994 s. 46 ff. og s. 49f.
13. Hørby 1989 s. 112ff.
14. Helstrup 1994 s. 75f.
15. Skyum-Nielsen 1963a s. 265f., Skyum-Nielsen 1994 s. 57.
16. Skyum-Nielsen 1994 s. 61ff. Af eksempler på

den modsatte opfattelse kan nævnes Mårtensson 1979 s. 25ff., van Deurs 2001, Lausten 1987 s. 63.

17. Mott 1976 s. 30f. og 39.
18. Skyum-Nielsen 1963b s. 239f.
19. Kinch 1869 s. 58.
20. Ibid. s. 59 og 63.
21. DRB II:1, nr. 17, 45, 46.
22. Jf. breve daterede i Ribe. DRB II:1 nr. 68-70, 72-74.
23. Kinch 1869 s. 68f., Olrik 1906-08 s. 156f.
24. Kinch 1869 s. 71f.
25. Olrik 1906-08 s. 173ff. og s. 205.
26. DRB II:2 nr. 39, Olrik 1906-08 s. 222ff.
27. DRB II:1 nr. 328, 329, Kinch 1869 s. 74.
28. DRB II:2 nr. 92.
29. Skyum-Nielsen 1963a s. 227.
30. Kinch 1869 s. 76, DRB II:1 nr. 494.
31. Skyum-Nielsen 1963a s. 260.
32. Olrik 1906-08 s. 22.
33. Skyum-Nielsen 1963a s. 274f., Kinch 1869 s. 89f.
34. *Danmarks kirker* 1979 s. 102. Det er ikke muligt at skelne mellem betegnelserne 'kapel' og 'sidealter' i de skriftlige kilder, se s. 85.
35. Madsen 1980 s. 38ff., *Danmarks Kirker* 1979, s. 86f.
36. Madsen 1980 s. 47ff., Madsen 2000 s. 10 et passim.
37. *Danmarks Kirker* 1979 s. 222ff., Madsen 2000 s. 19ff.
38. Madsen 2000 s. 17ff. Madsen bygger her videre på Becketts og Norms ideer. Førstnævnte opfatter i øvrigt den skægløse mand som bisp Esger. *Danmarks Kirker* s. 226.

Litteratur

- Danmarks Riges Breve*, rk. II:1. København 1938.
- Danmarks Riges Breve*, rk. II:2. København 1941.
- Olrik, Jørgen: *Valdemar Sejrs Sønner og den store Ærkebisperstrid*. København 1906-08.
- Danmarks Kirker, Ribe Amt* bd. 1. København 1979.
- Dehn-Nielsen, Henning: *Danmarks konger og regenter*. Viborg 1996.
- van Deurs, Piet: Manden i skrinet. *Berlingske Tidende* 2001-07-14, sektion 2, 3
- Hørby, Kai: Velstands krise og tusind baghold.

Olaf Olsen (ed.) *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* bd. 5. København 1989.

- Helstrup, Jørgen: *Kongens lemmer*. København 1994.
- Kinch, J.: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen*. København 1869.
- Lausten, Martin Schwarz: *Danmarks kirkehistorie*. København 1987.
- Madsen, Per Kristian: Christoffer den førstes grav i Ribe domkirke. *Mark og montre* 16, 1980 s. 37-54.
- Madsen, Per Kristian: Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør. *By, marsk og geest* 12, 2000 s. 5-25.
- Mott, Richard: *Nogle træk af kirkeretten i Danmark 1170-1345*. København 1976.
- Mårtensson, Anders: Graven under lampen. *Skalk* 1, 1976 s. 20-28.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Fruer og Vildmænd. Dansk Middelalderhistorie 1250-1340*. København 1994.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Kirkekampen i Danmark 1241-1290*. København 1963a.
- Skyum-Nielsen, Niels: Kongens kancelli i 1250'erne. Svend Ellehøj et al. (ed.) *Festskrift til Astrid Friis*. København 1963b.

Summary

The conflict known as *The Strife of the Archbishop* was played out in the years from 1254-74 between the Danish king Christoffer I and his archbishop, Jakob Erlandsen. The strife was not only personal but included politics and canon law, and basically concerned the demarcation between royal authority and that of the church. In 1256 Erlandsen had the so-called *Vejle-constitution* passed which threatened the king with interdict in case of infringement or assault against the Danish bishops – a severe punishment since interdict meant that nearly all ecclesiastical functions would cease. However, the actual interdicts were never successfully carried out, except in the bishoprics of Ribe and Slesvig, where the latter's observance primarily was for political reasons. Ribe stood out since the bishop, Esger, ignored the interdict in 1259 but observed the one from 1266-75. This was due to Esger's close relations with the royal power and the fact that he was a well-educated, political-

ly competent manipulator – Esger was indispensable for the royal power, for which reason it was important to avoid apostolic damnation on account of the papal trial. The good relations between Esger and the royal power are emphasized by the fact that Christoffer I was buried in Ribe Cathedral in spite of the possibility of moving his corpse. The king's grave can – in addition to the relief above the so-called *Kathoveddør* – be seen as the physical manifestation of *The Strife of the Archbishop in Ribe Cathedral*, and furthermore as a confirmation of the special connection between Christoffer I and the town of Ribe.

Sandra Brinch Pedersen, stud. mag.
Spangsbjerggade 17 st.
6700 Esbjerg